

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ

CONCEPTUAL AND CATEGORICAL CONCEPTUALISATION OF ETHNOCULTURAL AUTONOMY

Шпаченко Я.Б.,

*аспірант відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України*

Стаття розв'язує завдання конструювання авторської теоретико-методологічної характеристики етнокультурної автономії. Автор опирається на результати досліджень закордонних і вітчизняних учених, а також сучасні європейські кейси нетериторіальних автономій. Систематизовано характеристики інституту етнокультурної автономії, запропоновано визначення поняття «етнокультурна автономія». Особливостями етнокультурної автономії визначено: 1) це форма індивідуального (персонального) етнокультурного самовизначення громадян; 2) субдержавне утворення, спрямоване запобігати політизації етнічності, етнополітичній дезінтеграції; 3) відсутність територіальних вимог до держави, переспрямування вимог етнотериторіального характеру в етнокультурні вимоги; 4) впливає передусім на сферу культури, хоч може охопити інші питання, принципово важливі для етноспільноти; 5) спрямована на збереження різноманітності, самобутності етнічних спільнот, реалізацію права на вільний етнокультурний розвиток; 6) ґрунтується на самоорганізації, передбачає створення певних організаційних форм об'єднання. Відзначено, що інститут етнокультурної автономії є організованою формою представництва інтересів етноспільнот, яка має виборні органи, веде реєстри своїх представників, ґрунтує діяльність на статуті і т. ін. Автор визначив поняття «етнокультурна автономія» як форму добровільного індивідуального етнокультурного самовизначення громадян, які ідентифікують себе з певною етноспільнотою задля збереження етнокультурної самобутності в умовах поліетнічної держави шляхом самостійного розв'язання питань у сферах культури, освіти, мови і под. через спеціальні виборні органи культурної автономії.

Ключові слова: автономія, етнополітика, екстериторіальна автономія, етнокультурна автономія, нетериторіальна автономія, нетериторіальне культурне самоврядування, сепаратизм.

The article solves the problem of constructing the author's own theoretical and methodological characterization of ethnocultural autonomy. The author relies on the results of research by foreign and domestic scholars, as well as modern European cases of non-territorial autonomies. The author systematizes the characteristics of the institution of ethnocultural autonomy and proposes a definition of the concept of 'ethnocultural autonomy'. The features of ethnocultural autonomy are as follows: 1) it is a form of individual (personal) ethnocultural self-determination of citizens; 2) a substate formation aimed at preventing politicization of ethnicity and ethnic-political disintegration; 3) absence of territorial requirements to the State, redirection of ethnic-territorial requirements into ethnocultural requirements; 4) primarily affects the sphere of culture, although it may cover other issues of fundamental importance to the ethnic community; 5) aims to preserve the diversity and identity of ethnic communities, to exercise the right to free ethnocultural development; 6) is based on self-organization, involves the creation of certain organizational forms of association.

It is noted that the institution of ethnocultural autonomy is an organized form of representation of the interests of ethnic communities, which has elected bodies, maintains registers of its representatives, bases its activities on the charter, etc. The author defines the concept of 'ethnocultural autonomy' as a form of voluntary individual ethnocultural self-determination of citizens who identify themselves with a particular ethnic community in order to preserve their ethnocultural identity in a multi-ethnic state by independently resolving issues in the areas of culture, education, language, etc. through special elected bodies of cultural autonomy.

Key words: autonomy, ethnopolitics, extraterritorial autonomy, ethnocultural autonomy, non-territorial autonomy, non-territorial cultural self-government, separatism.

Постановка проблеми. Глобальне протистояння демократії і неавторитаризму, зростання безпекових викликів через політику недемократичних держав, посилення різноманітних відцентрових тенденцій у сучасному світі, широкомасштабна війна Росії проти України та низка інших чинників зумовлюють необхідність наукового пошуку ефективних політико-правових інструментів захисту демократичних інститутів, їх спроможності протистояти масовому порушенню прав людини, утверджувати принципи правої держави та цінності справедливості, гуманізму. Це задає рамки нових наукових підходів до

осмислення тих політико-правових інститутів, які історично сформувалися у демократичних суспільствах і уже продемонстрували ефективність у забезпеченні, захисті прав громадян. Одним із таких інститутів є етнокультурна автономія.

Досвід європейських країн демонструє консолідаційні спроможності інституту етнокультурної автономії, його роль в утвердженні міжетнічної злагоди та протидії сепаратистським проявам. Для України цей досвід має особливе значення в умовах російсько-української війни та посилення деструктивних сепаратистських впливів на національні меншини з метою спричинити розкол

в українському суспільстві, міжетнічні протистояння та дезінтеграцію. Однак нині на жодному рівні (етнічні спільноти, наукова громада, влада та ін.) не відбувається належна популяризація етнокультурної автономії як безпечної для територіальної цілісності держави інституту задоволення прав національних меншин. Науковці-етнопологи докладають зусиль у цьому напрямку, однак наразі їх не можна уважати достатніми. Відсутній цілісний концептуальний бачення політико-правового інституту етнокультурної автономії. Все це актуалізує зазначену проблематику, позаяк Україна гостро потребує ефективних інструментів утвердження у суспільстві гармонійних етнонаціональних відносин, політичної стабільності, демократичних цінностей гуманізму й справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Закордонні вчені минулого (О. Бауер, К. Реннер та ін.) та сучасності (М. Андева, Р. Баубек, К. Беретка, В. Візі, П. Гоманс, С. Дівалд, Л. Джорджевіч, Б. Добош, К. Корделл, В. Корнея, Б. Кузмані, Т. Х. Маллой, Дж. Коуклі, Є. Німні, А. Осіпов, Л. Салат, І. Секелі, Д. Дж. Сміт, М. Суксі, Н. Шикова, А. Юпсаніс та ін.) уже доклали зусиль для аналізу інституту етнокультурної (нетериторіальної, національно-культурної, культурної та под.) автономії. Вітчизняні дослідники (С. Асланов, К. Вітман, К. Гольденштейн, В. Дудченко, В. Колісник, І. Кресіна, Я. Лазур, Л. Лойко, К. Оніщенко, О. Палько, Є. Ткаченко, М. Товт, М. Ходаківський, В. Явір та ін.) уже привернули увагу до можливостей інституту етнокультурної автономії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розгляд тематики етнокультурної автономії не можна уважати завершеним з огляду на дискусії, які ведуться щодо цього інституту, незавершеність його теоретико-методологічної концептуалізації. Також практичне проходження перевірки на життєстійкість різними моделями етнокультурної автономії у різних державах дозволяє опрацьовувати емпіричний матеріал, а відтак – робити висновки про ефективність цього інституту, його переваги та можливі проблеми у функціонуванні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Поставлено завдання запропонувати авторську теоретико-методологічну характеристику інституту етнокультурної автономії, визначити це поняття та його концептуальні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Понятійно-категоріальна характеристика етнокультурної автономії ускладнюється тим фактом, що на позначення цього інституту в вітчизняному та закордонному політико-правовому дискурсі використовуються група понять, між якими не проведено чітких відмінностей: «національно-культурна автономія», «етнокультурна автономія»

«культурна автономія», «екстериторіальна автономія», «нетериторіальна автономія» та ін. Ці поняття використовуються дослідниками в різних контекстах досить довільно. Ми оперуватимемо цими назвами, узалежнено від того, як його позначили автори-дослідники, до поглядів яких ми звертатимемось у дослідницькому пошуку власного тлумачення етнокультурної автономії.

Зауважимо, що у англomовному політико-правовому дискурсі найчастіше використовується поняття, яке буквально перекладається як «нетериторіальна автономія» (non-territorial autonomy, NTA). За нашою оцінкою, йому найбільше відповідає тривало уживане в українському дискурсі також іншомовне поняття «екстериторіальна автономія». Характерне західному політологічному дискурсу поняття «нетериторіальна автономія» є дуже загальним і охоплює широкий спектр практик і теорій [1; 2], багато моделей такої автономії (культурна/національно-культурна, функціональна, персональна, адміністративна та ін.) [3, с. 82–83]. Усі вони, як правило, ґрунтуються на етнічній самоідентифікації індивідів і прагнуть репрезентувати певний етнокультурний сегмент суспільства, незалежно від чисельності охоплених ними громадян, місця їх проживання з метою збереження ідентичності без прагнень до контролю за певною територією.

Поняття «етнокультурна автономія», яким ми оперуємо, не є законодавчо закріплене в Україні. Воно використовується в науковому дискурсі зусиллями, найперше, дослідників Інституту держави та права імені В. М. Корецького НАН України. При цьому спостерігається «тотальне нерозуміння суті етнокультурної автономії в українській політиці, її призначення як екстериторіального політико-правового інституту захисту прав національних меншин, який успішно застосовують сучасні держави» [4, с. 451].

Етнокультурна автономія фактично виступає формою реалізації права на збереження національними меншинами (спільнотами) своєї культурної самобутності, ідентичності без будь-яких загроз для територіальної цілісності держави. При цьому відсутня якась єдина уніформована модель такої автономії, і ця невизначеність дозволяє їй набувати різних форм. У різних державах, де застосовується нетериторіальна автономія, різні її характеристики, функції по-різному комбінуються та адаптуються до конкретної ситуації. Наявні не лише різні інституційні форми (моделі), які можуть набувати екстериторіальні автономії, а й різні підходи, за якими вони можуть впроваджуватися, різні підходи до визначення членства в групі, механізмів інституціалізації і т. ін. [5, с. 146]. Це, а також багато інших процесів, ускладнює вироблення цілісної етнополітологічної концепції етнокультурної автономії.

В міжнародному праві поняття екстериторіальної, нетериторіальної, етнокультурної, національно-культурної чи под. автономії не є юридично визначеним. Цей тип автономії наразі далекий від того, щоб уважатися якоюсь цілісною моделлю управління різноманітністю. Що ж до вітчизняного законодавства (Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», 2022 р., чинний з 01.07.2023 р.), то тут відсутні норми, які б закріплювали інститут етнокультурної (національно-культурної) автономії. Норма про право національних меншин на створення національно-культурних автономій, яка була у попередньому нормативно-правовому акті (ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні», 1992 р.) не лише не була розвинена у чинному законі, а й повністю проігнорована.

Якщо звернутися до історичного контексту еволюції етнокультурної автономії, то відзначимо два аспекти:

– у концептуальній схемі К. Реннера та О. Бауера, як фундаторів цієї концепції наприкінці XIX – на початку XX ст., національно-культурна автономія трактувалась як інструмент надання етнічним групам юридичних прав у рамках багатонаціональної федеративної концепції державності. Вони тлумачили національно-культурну автономію як спільноту людей, які мають спільну етнічну приналежність, створюють інституції, уповноважені розв'язувати проблеми, пов'язані зі збереженням своєї особливої ідентичності;

– у період національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1920-х років в УНР було проголошено право національних меншин на національно-персональну автономію, а в ЗУНР – право на національно-культурну автономію.

Відтак уже на старті концептуалізації та спроб практичної реалізації цієї концепції почав формуватися деякий спектр понять, зміст яких доволі близький або й тотожний. Це ускладнює досягнення термінологічної чіткості й об'єднання багатьох підходів до моделей автономій, протилежних до територіальної, у цілісну політико-правову концепцію.

Ідея нетериторіальної (екстериторіальної, культурної) автономії починаючи від 1990-х років отримує нове прочитання. На тлі розпаду СРСР та СФРЮ у нових державах Європи гостро постало як питання захисту меншин, так і запобігання різноманітним відцентровим процесам. Такий тип автономії обговорювався як можливий інструмент гарантування прав національних меншин за одночасного забезпечення держави від можливого посягання на територіальну цілісність.

Однак зростання інтересу до інституту екстериторіальної автономії не мало наслідком конструювання єдиної моделі екстериторіальної культурної автономії. Така автономія отримала оцінку

«скоріше безлічі інтерпретацій, слабо пов'язаних одна з одною, аніж єдиного нормативного принципу чи цілісної моделі» [6, с. 207]. На думку фінського ученого М. Суксі, нетериторіальній автономії не вистачає визначеності як концепції [7, с. 84]. У результаті «нетериторіальна автономія працює в різних і різноманітних формах» і «охоплює суміш різних механізмів» [8, с. 68, 70]. Німецький дослідник А. Осіпов також звернув увагу, що поняття «нетериторіальна автономія» набуло різноманітних значень: від нечітко визначеного принципу до чіткої структурної особливості організації [9, с. 621].

За визначенням дослідників проекту «Autonomy Arrangements in the World», нетериторіальна автономія – це «самоврядування групи осіб через субдержавне утворення нетериторіального характеру в питаннях, які життєво важливі для підтримки та відтворення їхніх культурних особливостей» [10]. Цей проект з вивчення автономій усіх типів реалізують спільно кілька дослідницьких інституцій: EURAC Research (м. Больцано, Італія), Європейський центр з питань меншин (м. Фленсбург, Німеччина), Центр вивчення демократії Клузького університету ім. Бабеша-Бойяї та Румунський інститут досліджень національних меншин (м. Клуж-Напока, Румунія). Ці інституції є провідними з вивчення проблематики нетериторіальної автономії й розглядають її як «засіб сприяння ефективній участі осіб, які належать до меншин, в рамках інтегрованої демократичної політичної спільноти» [11, с. 74].

Австрійський учений Р. Баубек, протиставляючи поняття територіальної та культурної (нетериторіальної) автономії, вважає, що поняття «культурна автономія» описує передання політичних повноважень національним меншинам (спільнотам), сформованим на нетериторіальній основі через добровільне індивідуальне приєднання їхніх членів [12, с. 2], щоб забезпечити простір для культурного розвитку груп меншин. Тут ми припускаємо про доцільність говорити про передання не політичних, а радше управлінських (виконавчих) повноважень.

Теоретик екстериторіальної автономії С. Німні [1; 13; 14; 15] розглядає її з позиції головної функції – збереження різноманітності. Функціонування такої автономії учений вважає свого роду викликом для схильної до асиміляції національної держави, яка через правління більшості сприяє дефіциту демократії для національних меншин.

Дослідниця Л. Джорджевіч вважає, що ідея нетериторіальної автономії полягає у налагодженні співпраці між національними меншинами та владою, забезпеченні мирного співіснування різних етнічних груп на одній території [16, с. 167]. Страх перед потенційним сепаратизмом, за оцінкою ученої, власне і став причиною запровадження низ-

кою держав, передусім – молодих європейських демократій Центральної та Східної Європи, тої чи іншої моделі екстериторіальної автономії.

Сербська дослідниця К. Беретка та угорський учений Б. Добош визначають нетериторіальну автономію як самоврядування через юридичну особу, зареєстровану відповідно до публічного або приватного права, яка здійснює державні повноваження в певних сферах, найперше щодо питань, пов'язаних з ідентичністю, або як мережу інституцій, що надають послуги меншинам (як формальних, так і неформальних) [5, с. 155–156]. Зауважимо, що для сербських та угорських учених тематика екстериторіальної автономії становить значний інтерес, позаяк їх держави є практичними кейсами уже доволі тривалого функціонування такого інституту.

Італійський учений П. Гоманс під «нетериторіальною автономією» розуміє інституційний механізм, наданий державою національним меншинам, який організований на нетериторіальній основі за допомогою національного реєстру: а) мовний режим; б) пропорційність у державному управлінні; в) наявність національної ради, яка автономно вирішує культурні та освітні питання; г) мінімальні повноваження, можливо – дорадчі, у питаннях, які не є культурними чи освітніми [17, с. 86].

Закордонний, передусім – європейський, політико-правовий дискурс з проблематики екстериторіальної автономії увиразнює, усю складність цього виду автономії. При її трактуванні звернено увагу на широкий спектр політичних, правових, соціальних питань, що охоплюють різні практики, теоретичні моделі. Втім, основою для визначення є розуміння цього виду автономії як форми представництва однієї частини суспільства на етнокультурній основі без заявлення територіальних претензій. Зауважимо, що різні визначення нетериторіальної автономії, запропоновані в літературі, відбивають проблему наявного розриву між теорією і практикою, а також потреби мінімізації цього розриву [1; 18; 19, с. 29].

Цінність етнокультурної автономії вбачається дослідниками у тому, що ця модель територіальні вимоги національних меншин здатна переспрямувати в етнокультурну сферу [20, с. 9]. Екстериторіальний характер етнокультурної автономії уможливує поєднання єдності держави зі зміцненням єдності національних меншин [21, с. 145]. Відтак саме цей тип автономії не загрожує посиленням етнополітичної дезінтеграції, сепаратистськими вимогами з боку котроїсь національної меншини, загрозою відокремлення від держави проживання і приєднання до іншої держави. Фактично етнокультурна автономія є демократичним способом зробити голос національних меншин почутим, неігнорованим, що запобігає накопиченню невдо-

волення через нереалізовані етнокультурні прагнення.

Питання визначення змісту етнокультурної (національно-культурної) автономії було у фокусі уваги низки вітчизняних дослідників, причому на формулюванні цих визначень позначився етнополітологічний або ж правничий вектор ученого. Наведемо кілька з них:

– І. Кресіна: «форма індивідуального (персонального) етнокультурного самовизначення громадян, які ідентифікують себе з певною національною меншиною, на основі їх добровільної самоорганізації з метою вільної реалізації етнокультурної самобутності, самостійного вирішення питань збереження та розвитку мови, освіти, культури» [22, с. 211];

– В. Колісник: «форма національного самовизначення більшості (а за певних умов і меншості) представників певної національної меншини в межах окремої держави, яка базується на екстериторіальних засадах, не пов'язана зі створенням національних адміністративно-територіальних утворень і передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів, спрямованих на збереження і розвиток національної самобутності, мови, культури, звичаїв, традицій та інших національно-культурних цінностей певних спільнот» [23, с. 239];

– Я. Лазур: «гарантоване державою право та реальна здатність осіб, що належать до національних меншин, безпосередньо або опосередковано, через органи національно-культурної автономії, розв'язувати питання власного розвитку та збереження національно-культурної самобутності, віднесених до їх компетенції чинним законодавством даної держави та установчими документами національно-культурної автономії» [24, с. 8];

– М. Товт: «гарантоване державою право та реальна здатність громадян, які належать до національних меншин, об'єднаних у національну громаду, самостійно (персонально) або під відповідальність органів та посадових осіб етнокультурної автономії розв'язувати питання свого національного життя, віднесені до їхньої компетенції законодавством держави та статутом етнокультурної автономії» [25, с. 138].

Дослідники-юристи (В. Колісник, Я. Лазур, М. Товт та ін.) оперували поняттям «національно-культурна автономія», як це впливало зі ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), який був чинним на момент їх досліджень. Натомість учені-політологи (І. Кресіна, К. Вітман, Л. Лойко, М. Ходаківський, В. Явір та ін.) обґрунтували відповідність поняття «етнокультурна автономія». Цим самим у коло суб'єктів включалися не лише спільноти, які віднесені до національних меншин, а усі етнospільноти. Таким терміном будемо оперу-

вати і ми. Водночас низка учених серед дослідників-політологів оперує поняттям «національно-культурна автономія» (К. Оніщенко, О. Палько, О. Рудакевич та ін.).

Згадаємо й уживання поняття «національно-культурне самоврядування», для обговорення якого була проведена окрема міжнародна наукова конференція («Нетериторіальне культурне самоврядування: українська перспектива», 2–3 червня 2016 р., м. Київ, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України). Відзначимо, що в закордонному дискурсі теж часто використовують це поняття. До прикладу, нетериторіальну автономію позиціюють як «форму самоврядування меншості», при цьому зміст самоврядування меншин в нетериторіальних автономіях уважають «досить розмитим» [16, с. 170], як, зрештою, і саме поняття автономії [26, с. 35].

Якщо узагальнювати наявні визначення етнокультурної (національно-культурної) автономії, то учені передусім наголошують на тому, що це:

1) форма національно-культурного самовизначення, національно-культурного самоврядування у вигляді добровільного згуртування громадян, що належать до тієї чи іншої етнічної спільноти задля збереження самобутності, розвитку мови, культурної самобутності, освіти, захисту своїх прав;

2) право етнічних спільнот на реалізацію своєї самобутності, лобювання національних інтересів, захисту своїх прав, причому коло проблем настільки широке, що воно часто уже виходить за межі вузько культурної сфери.

Досягнутим є консенсус у сприйнятті екстериторіальної автономії як переважно культурної автономії, що відрізняє її від політичної автономії, що вбудована в територіальну автономію [16, с. 170]. Дослідники наголошують, що автономії, засновані на персональному (індивідуальному) принципі, найчастіше обмежуються повноваженнями щодо культурних питань [27, с. 453]. Відтак освіта, мова, культура, релігійні питання найчастіше утворюють ядро домовленостей про утворення екстериторіальної автономії, позаяк є центральними для збереження та розвитку ідентичності національних меншин, етноспільнот [28, с. 185].

Інститут етнокультурної автономії дозволяє поєднати колективні та індивідуальні права особи, яка ідентифікує себе з цим етносом, адже право на етнокультурну автономію є колективним правом етносу і водночас правом кожної особи, що належить до певного етносу, долучатися до створення та функціонування такої автономії. Інститут етнокультурної автономії може успішно бути використаний як в інтересах усього етносу, так й в інтересах індивідуальних осіб, приналежних до етносу, який створив етнокультурну автономію.

Особливістю етнокультурної автономії те, що її суб'єктами є не території, якась частина держави, а саме етнос, незалежно від того, чи проживає він компактно, чи розселений усією територією держави. Дослідники відзначають, що модель екстериторіальної автономії особливо підходить для відносно невеликих і географічно розосереджених громад; зокрема європейські дослідники звертають увагу на спільноту ромів [13; 29; 30].

Важливо, що зацікавленість у створенні етнокультурної автономії має походити від зацікавленого у збереженні самобутності етносу, але ця зацікавленість має бути підтримана державою, передусім – шляхом нормативно-правового унормування цього інституту, визначення чітких механізмів його функціонування. У етнокультурній автономії мають бути зацікавлені і держава (для запобігання сепаратизму і под.), і національні меншини, етнічні спільноти (задля безперервності розвитку їх самобутності). Якщо зацікавленою виявиться лише одна сторона, то створення етнокультурної автономії або взагалі не відбудеться, або це буде лише формально задекларований бездіяльний інститут.

Щонайменше держава має визначити прозору інституційну рамку для функціонування етнокультурної автономії. В ідеалі інститут держави має справді бути зацікавлений у збереженні різноманітності, розуміти її цінність, а не насторожено сприймати винятково з позиції можливих загроз. Відтак завданням держави є так унормувати інститут етнокультурної автономії, щоб позбутися безпідставних побоювань щодо можливих деструктивних наслідків від його функціонування, як-от можливий сепаратизм, наростання відцентрових тенденцій і под.

Щодо долучення держави до фінансування етнокультурних автономій, то це питання є дискусійним й досвід різних держав дуже відмінний щодо цього – від фінансування державами певних культурних проєктів, ініційованих етнокультурними автономіями, до цілковитого неприйняття самими ж автономіями такого фінансування задля забезпечення від будь-якого керівного впливу держави в її інтересах.

У державах, де функціонує інститут екстериторіальної автономії у її тій чи іншій моделі, відбувається передача управлінських повноважень національним меншинам (спільнотам), сформованим на нетериторіальній основі через добровільне індивідуальне згуртування їхніх членів задля створення ширших можливостей для культурного розвитку меншин.

Етнокультурні автономії виконують важливе завдання у площині формування демократичної політико-правової культури, адже сприяють сприйняттю на усіх рівнях (держави, широкої громадськості та ін.) поліетнічності та полікультурності саме як демократичних цінностей, а не як

проблем, що спричиняють ризики відцентрових процесів для держави.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Відтак, опираючись на результати досліджень закордонних і вітчизняних учених, а також на опрацьовані кейси практичної реалізації різних моделей екстериторіальної автономії у європейських державах, пропонуємо авторський підхід до понятійно-категоріальної характеристики інституту етнокультурної автономії. Для цього: 1) системно представимо характеристики цього інституту; 2) сформулюємо авторське визначення етнокультурної автономії.

Понятійно-категоріальна характеристика інституту етнокультурної автономії дозволяє визначити такі його основні особливості:

- форма індивідуального (персонального) етнокультурного самовизначення громадян;
- субдержавне утворення, спрямоване запобігати політизації етнічності, етнополітичній дезінтеграції;
- не має територіальних вимог до інституту держави, а вимоги етнотериторіального характеру переспрямовує в етнокультурні;
- впливає передусім на сферу культури, однак може мати ширші можливості впливу;
- спрямований на посилення здатності зберігати різноманітність, самобутність національних меншин, етнічних спільнот, реалізовувати право на вільний етнокультурний розвиток;

– ґрунтується на самоорганізації, передбачає створення певних організаційних форм об'єднання.

Інститут етнокультурної автономії являє собою організовану форму представництва інтересів національних меншин (спільнот), яка має виборні органи, веде реєстри своїх представників, ґрунтує свою діяльність на статуті і т. ін. Утворені органи етнокультурної автономії є інституційною основою для лобювання, реалізації усього спектра етнокультурних потреб та інтересів національних меншин. Отже, за нашою оцінкою, етнокультурна автономія – це форма добровільного індивідуального етнокультурного самовизначення громадян, які ідентифікують себе з певною національною меншиною (спільнотою) задля збереження етнокультурної самобутності в умовах поліетнічної держави шляхом самостійного розв'язання питань у сферах культури, освіти, мови і под. через спеціально сформовані виборні органи культурної автономії. Етнокультурна автономія є екстериторіальною моделлю автономії, яка запобігає політизації етнічності, представляє інтереси частини суспільства на етнокультурній основі, має виборні органи, що виконують делеговані державою функції.

Пропоноване бачення етнокультурної автономії не може уважатися концептуально завершеним, позаяк завдяки практичним кейсам функціонування цього інституту вона може бути доповнена новими характеристиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nimni E. The Conceptual Challenge of Non-Territorial Autonomy. *The Challenge of Non-Territorial Autonomy: Theory and Practice* / eds. E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith. Berlin : Peter Lang Academic Publishers, 2013.
2. Prina F. Nonterritorial Autonomy and Minority (Dis)Empowerment: Past, Present, and Future. *Nationalities Papers*. 2020. Vol. 48, № 3. P. 425–434.
3. Andeva M. Non-Territorial Autonomy: European Challenges and Practices for Ethnic Conflict Resolution. *Political Thought*. 2013. Vol. 44. P. 81–90.
4. Явір В. Концептуально-політичні та правові засади етнокультурної автономії як механізму протидії етнополітичній дезінтеграції України. *Правова держава*. 2019. № 30. С. 450–458.
5. Beretka K., Dobos B. The Legal and Institutional Context of NTA. *Non-Territorial Autonomy* / eds. M. Andeva, B. Dobos, L. Djordjević, B. Kuzmany, T. H. Malloy. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. P. 145–164.
6. Osipov A. Non-Territorial Autonomy in Post-Soviet Space. *Managing Diversity through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies and Risks* / eds. T. H. Malloy, A. Osipov, B. Vizi. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 207–228.
7. Suksi M. Non-Territorial Autonomy: The Meaning of 'Non-Territoriality. Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy / eds. T. H. Malloy, F. Palermo. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 83–115.
8. Nimni E. Minorities and the Limits of Liberal Democracy. *Democracy and Non-Territorial Autonomy. Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy* / eds. T. H. Malloy, F. Palermo. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 57–82.
9. Osipov A. Can 'Non-territorial Autonomy' Serve as an Analytical Term? Between 'Thick' and 'Thin' Approaches. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2018. Vol. 25, № 4. P. 621–646.
10. Non-Territorial Autonomies. URL: [https://www.world-autonomies.info/ non-territorial-autonomies](https://www.world-autonomies.info/) (дата звернення: 19.09.2024).
11. Smith D. J. NTA as a Democratization Tool. *Non-Territorial Autonomy* / eds. M. Andeva, B. Dobos, L. Djordjević, B. Kuzmany, T. H. Malloy. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. P. 65–84.

12. Bauböck R. Territorial or Cultural Autonomy for National Minorities? *Centre for European Integration Research. Working Paper Series*. 2001. Vol. 22.
13. Nimni E. Nationalist Multiculturalism in the Late Imperial Austria as a Critique of Contemporary Pluralism: The Case of Bauer and Renner. *Journal of Political Ideologies*. 1999. Vol. 4. P. 289–314.
14. Nimni E. Non-Territorial Autonomy: The Time Is Now. *Non-Territorial Autonomy in Theory and Practice: A 2020 Report* / ed. M. Andeva. Skopje : University American College Skopje, 2020. P. 13–25.
15. Nimni E. The twilight of the two-state solution in Israel-Palestine: shared sovereignty and nonterritorial autonomy as the new dawn. *Nationalities Papers*. 2020. Vol. 48, № 2. P. 339–356.
16. Djordjević L. The Many Faces of Minority Non-Territorial Autonomy. *Non-Territorial Autonomy* / eds. M. Andeva, B. Dobos, L. Djordjević, B. Kuzmany, T. H. Malloy. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. P. 165–183.
17. Goemans P. Normative Principles and Non-Territorial Autonomy. *Non-Territorial Autonomy* / eds. M. Andeva, B. Dobos, L. Djordjević, B. Kuzmany, T. H. Malloy. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. P. 85–102.
18. Malloy T. H. Introduction. *Managing Diversity through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies and Risks* / eds. T. H. Malloy, A. Osipov, B. Vizi. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 1–13.
19. Non-Territorial Autonomy in Theory and Practice: A 2020 Report / ed. M. Andeva. Skopje : University American College Skopje, 2020. 134 p.
20. Кресіна І., Явір В., Ходаківський М. Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна: наукова записка. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.
21. Явір В. Удосконалення політико-правового забезпечення захисту прав національних меншин як вимога євроінтеграції України. *Politicus*. 2022. № 1. С. 143–148.
22. Кресіна І. Етнокультурна автономія як політико-правовий інститут захисту прав національних меншин (ключова доповідь). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 3-4 (99-100). С. 204–223.
23. Колісник В. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Харків : Фоліо, 2003. 240 с.
24. Лазур Я. В. Правове регулювання національно-культурної автономії : світовий та вітчизняний досвід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : 12.00.02 – конституційне право. Київ, 2005. 19 с.
25. Товт М. М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). Ужгород : ІВА, 2002. 160 с.
26. Nootens G. Can Non-Territorial Autonomy Bring an Added Value to Theoretic and Policy-Oriented Analysis of Ethnic Politics? *Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy* / eds. T. H. Malloy, F. Palermo. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 33–55.
27. Salat L., Székely I. G. Conclusions. *Autonomy Arrangements Around the World: A Collection of Well and Lesser Known Cases* / eds. L. Salat, S. Constantin, A. Osipov, I. G. Székely. Cluj-Napoca : Romanian Institute for Research on National Minorities, 2014. P. 443–478.
28. Topidi K. Language and Religion Within Cultural Autonomy Arrangements: An Exercise in Minority Agency? *Non-Territorial Autonomy* / eds. M. Andeva, B. Dobos, L. Djordjević, B. Kuzmany, T. H. Malloy. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. P. 185–201.
29. De Villiers B. The Protection of Dispersed Minorities: Options for Aboriginal People in Australia. *Heidelberg Journal of International Law (ZaöRV)*. 2014. № 74. P. 105–140.
30. Klímová-Alexander I. Transnational Romani and Indigenous Non-Territorial Self-Determination Claims. *Cultural Autonomy in Contemporary Europe* / eds. D. Smith, K. Cordell. Routledge, 2008. P. 59–80.